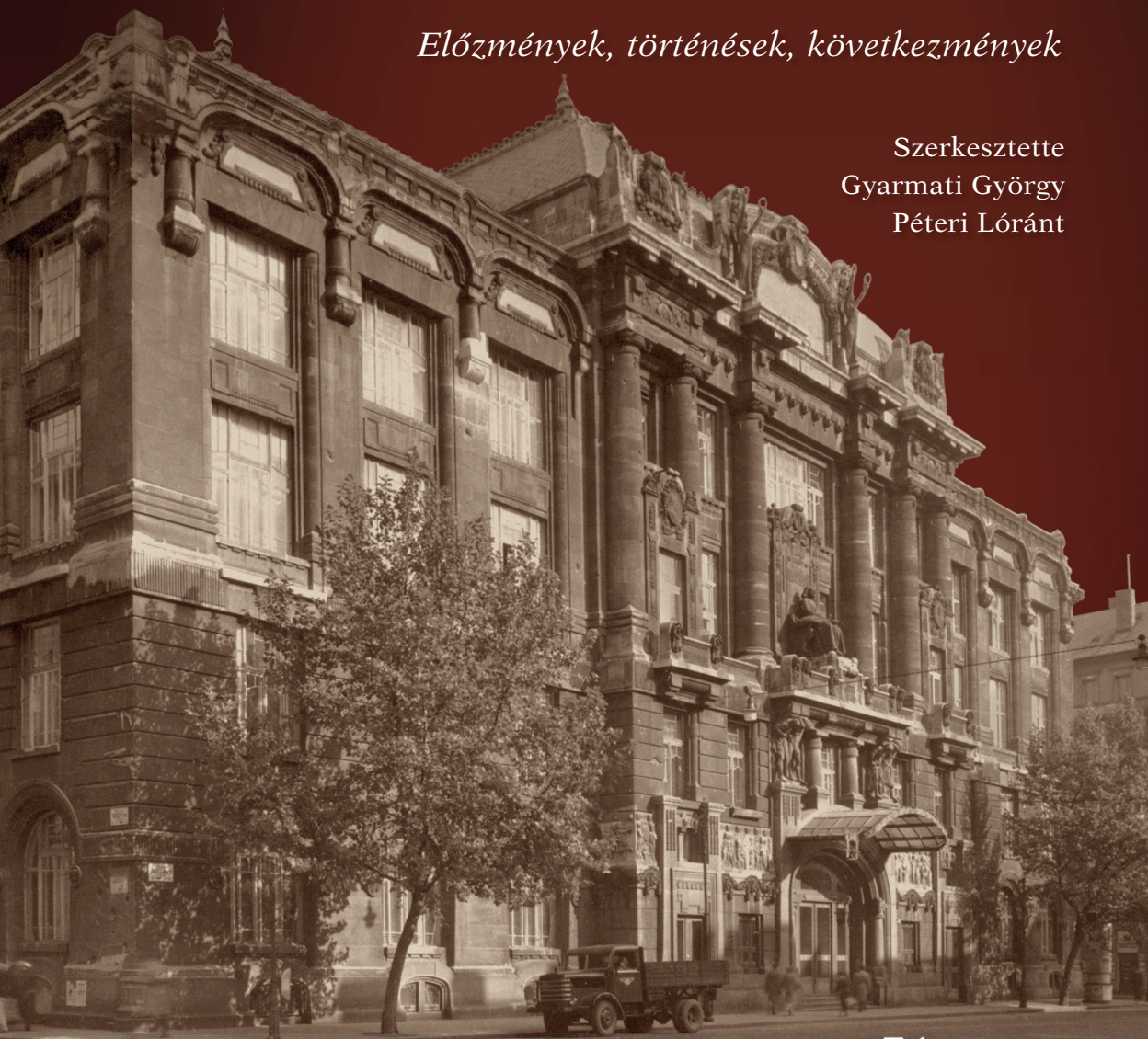

1956

ÉS A ZENEI ÉLET

Előzmények, történések, következmények

Szerkesztette
Gyarmati György
Péteri Lóránt

ZENEAKADÉMIA
ALAPÍTVÁNY 1875

KRONOSZ
KIADÓ

1956 ÉS A ZENEI ÉLET

Előzmények, történések, következmények

Jelen elektronikus kiadvány a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem,
az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és a Kronosz Kiadó
gondozásában 2019-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6048-17-2

1956

ÉS A ZENEI ÉLET

Előzmények, történések, következmények

Szerkesztette
GYARMATI GYÖRGY
PÉTERI LÓRÁNT

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára
Kronosz Kiadó

Budapest–Pécs
2019

A kötet a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem,
az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
és a Kronosz Kiadó gondozásában jelenik meg

Felelős kiadó a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem rektora,
az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgatója
és a Kronosz Kiadó ügyvezető igazgatója

ZENEAKADÉMIA
ALAPÍTVÁ 1875

Olvasószerkesztő:

BELLUS IBOLYA

A névmutatót készítette:

ERŐSS ZSOLT

Borítóterv:

MÜLLER PÉTER

Borítófotó:

A Zeneakadémia épülete a Liszt Ferenc téren, 1950-es évek, Ismeretlen felvétele
BTM Kiscelli Múzeum Fényképgyűjtemény, Ltsz: F.81.41.8.

pdf ISBN 978 615 6048 17 2

© Szerzők

© Szerkesztők

© Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

© Kronosz Könyvkiadó Kft.

© Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Tartalom

GYARMATI GYÖRGY – PÉTERI LÓRÁNT	
Előszó	7
RAINER M. JÁNOS	
Tíz, húsz, harminc ... hatvan! Az 1956-os magyar forradalom (kerek évfordulós) jelentésváltozatai	11
TALLIÁN TIBOR	
1956 – az Elek utcától az Eötvös utcáig	25
PÉTERI LÓRÁNT	
„Szabad Szövetség” – a zenei elit intézményei a forradalom, a megtorlás és az államszocialista restauráció idején (1956–1959)	77
BOZÓ PÉTER	
Zenei évfordulók 1956-ban	149
GYARMATI GYÖRGY	
<i>A Nép, zene, párt</i> című dokumentumfilmről	169
GYARMATI GYÖRGY	
„Csupa egzaltált ember, aki azzal szórakozik, hogy mímeli a normálist”. Közállapotok és magánpanaszok Jemnitz Sándor 1956-os naplójában	175
DALOS ANNA	
Légy jó mindhalálig! Szabó Ferenc utolsó évei (1957–1969)	185
OZSVÁRT VIKTÓRIA	
A szimfónia és a tömegek – műfajttörténeti esettanulmány az 1950-es évek művészetpolitikájának tükrében	199
SOLYMOSSI TARI EMŐKE	
„...mint a szél a parazsat” – Lajtha László és 7. szimfóniája	219
KUSZ VERONIKA	
Dohnányi és 1956	243

KERÉKFY MÁRTON

„Nullapont” – 1956 szerepe Ligeti György életében és pályáján 263

MIKUSI BALÁZS

„Olyan baloldali hasznos idiótának tartottak”.

Ligeti György és az ’56-os forradalom 277

LOCH GERGELY

Madarak és emberek – Rózmán Ákos, Szőke Péter

és Bengt Emil Johnson hármás portréja 287

Bibliográfia 305

Névmutató 321

Abstracts 331

A kötet szerzői 341

Előszó

2017. február 16–17-én *1956 és a zenei élet: előzmények, történések, következmények* címmel tartottunk konferenciát a budapesti Zeneakadémián. A szimpóziumot a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára rendezte az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulója alkalmából. A szakmai előkészítés az LFZE Zenetudományi Tanszéke, az ÁBTL és a Magyar Mozgóképkincs Megismertetéséért Alapítvány együttműködésében valósult meg. A konferencia volt a rendszerváltás óta az első olyan tudományos tanácskozás, amely a forradalom zenetörténeti összefüggéseiről, illetve a zenészek forradalomban vállalt szerepéről szólt. Ebből is következik, hogy nem az előadások szövegét közreadó konferenciakiadványt, hanem a tanácskozás témáit tágabb terjedelmi keretek között, szélesebb összefüggésrendszerben tárgyaló tanulmánykötetet kívántunk létrehozni. Nagy örömünkre szolgál, hogy vállalkozásunkhoz a konferencia történész és zenetörténész előadói – egy kivétellel – készséggel csatlakoztak.

Kötetünk első két írása utazásra invitál *az eltűnt idő nyomában*: eltérő szövegösszefüggésben, de egyaránt a középpontba állítja történelem és emlékezet viszonyát. Rainer M. János tanulmánya bemutatja, hogy leverését követően hogyan változott az 1956-os forradalomról folytatott hazai diskurzus. Vizsgálja az eszközöket, amelyekkel különböző politikai rezsimek igyekeztek megvalósítani történetpolitikai céljaikat. Bemutatja, hogy mikortól szökkenhetett szárba, s hogyan alakult a forradalomról folytatott nyilvános közbeszéd; mikor indulhatott meg és milyen irányokba ágazott el 1956 tudományos kutatása. Mindennek fényében kirajzolódnak a forradalomnak tulajdonított különböző jelentések is. *Világló részletek*, vagyis a forradalom időszakáról őrzött gyermekkori emlékek szövik át Tallián Tibor tanulmányát. Az írás a személyesen megélt mikrotörténelemtől fordul *a mások élete* felé, felidézve a zenei élet egyes szereplőire irányuló állambiztonsági meg-

figyelést. Az októberi ősz kollektív érzületének adekvát zenei hordozóit a populáris zene egyes jelenségeiben azonosítja, ugyanakkor a forradalmat – Vincze Imre zeneszerző példáján keresztül – kompozíciótörténeti forduló-pontként is szemügyre veszi.

Péteri Lóránt tanulmányában egyszerre érvényesít társadalom- és intézménytörténeti szempontokat. Az írás a zenei elit Rákosi-rendszerbeli el-
lentmondásos helyzetéből kiindulva értelmezi a zenészek forradalom alatti és utáni időszakban formálódó egyéni és csoportos törekvéseit, reflexióit, túlélési stratégiáit, viselkedésmintáit, önpozicionálását. Rekonstruálja és elemzi a forradalom, a megtorlás és a politikai rendszer restaurációjának mozzanatait a Magyar Zeneművészek Szövetségében és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, kitekintve a hangversenyrendező Országos Filharmóniára is. 1956-ban a magyar zenei élet sokszíniúen emlékezett meg Mozart születésének 200., Liszt halálának 70. és Bartók születésének 75. évfordulójáról. E megemlékezések kritikai vizsgálatát végzi el Bozó Péter tanulmánya, segítve annak megértését: a forradalom felé haladó ország zenei nyilvánossága milyen *mozgástérben*, illetve *kényszerpályán* működött, és zenéről folytatott diskurzusa a konvenció–invenció–innováció háromszögelési pontok között mennyiben feszegette a közpolitika által működtetett szellemi-fizikai karantén – korhadni látszó – palánkjait. A zene, illetve a zenei élet széles nyilvánosság előtti reprezentációjának az ötvenes évekre jellemző, fontos eszköztét jelentették a filmhíradók zenei vonatkozású tudósításai. A Zeneakadémián tartott konferencián mutattuk be Szécsényi Anikó, Lukács Bea és Szűcs Gergő *Nép, zene, párt* című dokumentumfilmjét, amely a Rákosi-korszak filmhíradóiból válogat, zárásként pedig mozgóképrészleteket villant fel a Magyar Néphadsereg Művészegyüttese 1956 őszi kínai turnéjáról. Kötetünkben Gyarmati György kommentálja a filmet.

Közállapotok és magánpanaszok – az egyik tanulmány címében felbukkanó fogalompár valójában találó lehet a kötet következő négy írásának jellemzésére. Gyarmati György dokumentumválogatása az intézményes értelemben perifériára szorult, ám társasági emberként jól értesült zeneszerző és zenekritikus, Jemnitz Sándor 1956-os naplójegyzeteit gyűjti csokorba. A zeneszerző Szabó Ferenc kommunista párthűségét és sztálinista politikai meggyőződését az államszocializmus súlyos válságai sem kezdték ki. Szabó személyes válságba akkor került, amikor a konszolidált kádári kormányzás pragmatikusan eltávolodott a Rákosi-rendszerben még fenn hirdetett művészetpolitikai céloktól. Dalos Anna tanulmánya empatikusan elemzi,

hogya a politikai válságok és az azokra adott személyes, *homo politicusi* válaszok mennyiben és miként voltak kölcsönhatásban Szabó alkotó tevékenységével. Jelentős és különleges alakja volt az 1950-es évek zenei életének Lajtha László, akivel kötetünkben két írás is foglalkozik. Lajtha személye és alkotásai részét képezték a korszak hivatalos nyilvánosságának, disztiníváló különütassága ugyanakkor zeneszerzői, zenetudományi és világnézeti kérdésekben is érzékelhető volt. Ozsvárt Viktória Lajtha szimfonikus életművének műfaj történeti összefüggéseit keresi írásában. Solymosi Tari Emőke tanulmánya az 1957-ben írt 7. szimfónia történeti kontextusát rekonstruálja, illetve e mű értelmezési tartományát térképezi fel. A darab egyike azon zenei alkotásoknak, melyek kapcsán felvethető a levert forradalom közvetlen inspirációjának kérdése.

A magyar zenészek forradalom alatti és utáni emigrációs hulláma össztársadalmi összehasonlításban szembetűnően nagy volumenűnek nevezhető; a forradalomnak, illetve leverésének ez volt talán a legdrámaibb következménye a zenei szakma köreiből. Ligeti György emigrációja különös figyelemre tarthat számot, hiszen Nyugatra távozva a komponista olyan nemzetközi jelentőségre tett szert, amely a 20. századi magyar zeneszerzők között csak Bartókéhoz hasonlítható. Kerékfy Márton és Mikusi Balázs tanulmánya eltérő – de egyaránt újonnan feltárt, eddig ismeretlen – forrásbázisra építve, egymást jól kiegészítve tárgyalja a témát. Dohnányi Ernő zeneszerző, zongorista és karmester még egy korábbi emigrációs hullámmal távozott hazájából. A két világháború közötti korszak zeneéletének vezető alakja idősen, Amerikában élve is élénk figyelemmel kísérte az 56-os forradalmi eseményeket, amint azt Kusz Veronika tanulmánya megelevenítő erővel dokumentálja. Loch Gergely tanulmányának egyik hőse, Rózman Ákos a konszolidált Kádár-rendszer közegéből emigrált Svédországba, ahol az elektronikus zene műfajában lelta meg szellemi otthonosságérzetét. A népzene kutatás tárgyában írt cikkeivel jelentős ideológiai viharokat kavart Szőke Péter pedig a néptől a madarak felé fordulva, „ornitomuzikológusként” vonult belső, magyarországi emigrációba. Pályafutásuk menekülésként aposztrofálható fordulópontja válasz volt a forradalom leverését követően, felülről konstruált társadalmi-politikai konszenzusra.

A magyar október – Illyés Gyula-i – „hangzavara” eleddig éppoly kevésbé állt össze „hangokból katedrális” monumentalitású kompozícióvá, mint ahogy a flaszterközelibb, köznapi ötvenhat-toposz *nagy története* is inkább foghíjas, semmint a „kész a mű” komplettségét mutatná. De nem érdektelen

ilyenkor arra emlékez(tet)ni, hogy az e műfajban etalonnak tartott francia forradalom *nagy történetét* két és egynegyed század után sem tartják még befejezettek. (S végképp nem, ha a mindenkoron aktualizáló évfordulós emlékezetpolitikai újrahazsnosítások percnyi szavatosságú kakofóniájára gondolunk.) 1956 zenei életének e kötetben felidézett mozzanatairól alighanem ugyanaz mondható el hat évtized múltán is, mint amit a zenekritikában is megmártózó író-műfordító kortárs, Abody Béla válaszolt, midőn életútjáról faggatták: „Pályám emlékezetéről kérdeztek, ám lehet, hogy amit elmondok, az emlékezetem pályájának lenyomata.” Mennyi hang, kép, szöveg illanhatott el – immár végleg – 1956 októberének zenei életéből (is) ahhoz képest, aminek nyoma maradt, s hangokból, kottafejékből, „írott malaszt” forrásokból rekonstruálható...

A tanulmányokban közölt, illetve idézett forrásszövegek írásmódját a mai helyesírás szabályai szerint egységesítettük, de megtartottunk néhány stílus- vagy hangulati értéket képviselő régies és személyes alakváltozatot.

Köszönetet mondunk a kötet létrehozásához nyújtott támogatásáért Dr. Vigh Andreának, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem rektorának, Szentgyörgyvölgyi László Zoltánnak, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem kancellárjának és Dr. Cseh Gergő Bendegúznak, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgatójának.

A kötet szerkesztésének munkálataiban nélkülözhetetlenek bizonyult Belinszky Anna, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Iskolája hallgatójának közreműködése. Munkáját e helyütt köszönjük meg.

Terézváros–Zugló–Vác, 2019. június 16.

Gyarmati György és Péteri Lóránt